

A TÁRSADALOM BEFOLYÁSA AZ ÁLLAMRA.

II.

Az anyagi és erkölcsi érdekeit ismerő és saját kezdeményezéséből mindenkor munkálni kész összeség megfelelő kifejezését keresem s mint mondám, nem találtam meg sem a „nép“ sem a „polgár“ sem a „főrend“ szavában. De nem találom meg az „állam“ szava és helyes fogalmában sem, a minek igazolása képezi e cikk első részét.

Most ugyanis az államra kell átvinnem a szót, miután egyedül az állam az, mely a fönt írt kiváncsolomhoz illő általánossággal bír, s bir azonfelül amaz előnnyel, hogy használata a hosszú történelmi iskolázás következtében a köztudatba átment s ott, mint biztos körvonalokhoz kötött dolog foglal helyet.

Oly biztosak-e a körvonalak? Annyira egyetértenek-e az állam fogalmára hivatkozó bölcsészek, államférfiak, törvényhozók s közigazgatási hivatalnokok annak használatában? az természetesen más kérdés.

Nekem úgy tetszik, hogy az egyetértés maig nincs meg, sőt kimutathatónak tartom, hogy az állam fogalmának, vagy ha úgy tetszik: eszméjének körvonalai egyáltalán nincsenek úgy megvonva, a mint a dolog természete kívánná? tudniillik, a mint a reá történő elméleti és gyakorlati érdekű hivatkozás használásának kikerülhetetlen szüksége után várni lehetne és kellene.

E tekintetben úgy az elmékedő, valamint a merőben gyakorlati ember előtt csak annyi a bizonyos, hogy az állam tényleg megvan, meg-hogy *valami módon* valamenyőnk összefoglalására szolgál. De hogy e „mód“ miben áll, abban teljesen elágazók a nézetek. Tagadhatatlan, hogy e „mód“ keresése és vitatása legtöbbször nézve nem bir actualis érdekekkel. Az úgynevezett gyakorlati egyén megelégszik azzal, ha életviszonyainak akadályaiiban vagy összeütközéseiben kezébe van adva a már kész államhoz fordulás lehetősége, ha megvannak és működnek az állam nevében szervezett bíróságok, közigazgatási hatóságok.

gok s ha végül pénzeért talál oly közvetítőt, a ki ez intézményekben való járatosságával, ügyét esetről-esetre diadalra segítni képes. A mérőben gyakorlati ember úgy tekinti ügyvédjét mint orvosát. Ha ez utóbbitól azt várja, hogy győzze le a physikai nehézségeket, melyeket a kór élete, egészsége föntartása elé gördít, melyeknek biztos ismeretét tehát nála föltételezi: épúgy az ügyvédtől is valami olyast kíván, hogy szerzett ismereteivel, találékonyságával ura legyen a helyzetnek, s hajlítsa a körülményeket cliense kívánatainak ezélja felé. Holott e kívánalomban mindig túlhajtás van és pedig — ha már a párhuzamot tekintjük — nem az orvos hátrányára. Ez utóbbi ugyanis a természet adott erőinek s ezek működését elő-egítő vagy akadályozó eseteknek szerencsés áttekintésével oly győzelmet arathat, melyről előzői valamennyien, a Hypocratesek, még csak nem is álmodhatának, s eljárása a gyógyászat történelmének új iskoláját nyithatja meg. Az ügyvéd pedig legfőlebb az adott eset győzelmét arathatja, a nélkül, hogy az összeség érdekét, vagy ügyét egy lépéssel előbbre vitte volna; a nélkül, hogy győzelméből a jövőre bármilyen perspectiva nyílt volna. A kétféle foglalkozáskör különbsége, melyre a mondott gyakorlati ember ügyet sem vet, abban áll, hogy az orvosra, a természettudósra az eléggé biztos körvonalakhoz kötött, tényleges tárgyilagossággal bírónak vett s fokról-fokra meghódításra váró örök természet vár. Viszont az ügyvéd előtt egy második természet, (s jó ha az) a töle, az ügyvédtől, függetlenül meghozott törvény, melynek körében kell szüntelen maradnia, melynek paragrafusait kell alkalmaznia, még oly esetekben is, mikor egyénileg netán szentül megvan győződve elérni kívánt céljainak embertelenségéről. A jogászai körökben oly fontoságú „de lege lata” és „de lege ferenda” megkülönböztetése annyira alapja minden ügyvédi működésnek, hogy összezavarása a rábizott ügy sikerét veszélyezteti; holott az orvosi körökben a tekintélyekre, az iskolákra, a facultasra, egyszóval csupán az eddig elért sikerek és sikertelenségekre hivatkozás a tudatlanság számára megy s minden igazi orvos, mint a gyógytudomány újabb törvényhozója kell hogy tekintessék.

E kitérés nem lesz tán egészen felesleges, ha annak a következőnek belátását elősegíti, hogy a kizárólagosan döntő állami törvénynek csak relativ értéke van, melyet egy másik törvényhozási actus teljesen megsemmisíthet. De hiszen ez önmagától érthető. Fontosabb hát ennek révén az a támadható belátás, hogy a mondott tételes törvé-

nyek csupán időleges kifejezői egy az állam nevében gyakorolt közakaratnak; a mikor megint azzal a kérelhetetlen erejű következtetéssel állunk szemben, hogy a pozitív törvények nem egyszer-mindenkorra kifejezői az állam mivoltának, sőt az őket, e pozitív törvényeket változtató államot soha sem lehet, nem szabad e folyton változó törvényekkel teljesen azonosítani. Más szóval — s ez az, a mire e hosszúra vált kitéréssel el akartam jutni — az államnak nincs meg az a kézzelfogható, tárgyilagos alakja, a melyre ellenmondás nélkül hivatkozni lehetne. Tudja azt egyébként a leggyakorlottabb ügyvéd is, kinek agyában különös gondolatköréserének kell végbemenni akkor, mikor teszem fel a bíróság előtti tárgyalásról, mint esetleg mandatummal bíró képviselő, a törvényhozás küszöbét átlépi. Míg a bíróság előtt állt, úgy tekintette az államot, mint a paragrafusokkal, intézményekkel s ha kell szuronyokkal felövezett kézzel fogható hatalmat. És ha átlépte a törvényhozás küszöbét, bizonyos elegikus hangulat foghatja el lelkét, hogy foszlott köddé a még előbb oly vértezettnek tekintett állam a mult emlékeiben, a jövő ábrándjaiban s a folytonosan hullámzó közvélemény áradatában. Ma ezt a paragraphust, holnap amaz az intézményét segíti ő maga is összetörni, odakünn még védett államának s ha ez ellentétes munkássága fölött önmagával tanácsot ül, még csak azzal sem vádolhatja magát, mintha logikátlanul járt volna el.

Mindazt, a mi az állam kézzelfogható járulékaihoz tartozik, az idő, a haladó kor össze-vissza töri, újakkal fölcseréli, a nélkül, hogy magát az államot egyúttal összetörné. Különös egy állapot! Ha csak saját történelmünkre, egy félszázados időközben tekintünk vissza, úgy találjuk, hogy államunk épületében, a régihez hasonlítva, mint mondani szokás: kő kövön nem maradt. Mások paragraphusaink, mások közintézményeink, mások a védelmükre szolgáló eszközök. És mégis az *államhoz* csökönyösebben ragaszkodóak mint valaha, sőt hirdetjük, hogy most „építjük“ csak ki igazán a *magyar* államot.

Nyilván látnivaló dolog tehát, hogy ha az államról szólunk, nem annak kultúneteit, nem az időben és térben nyilvánult alakulását kell vizsgálódásunk zsinórmértékéül vennünk, hanem valami mást; még pedig azt, a mit fentebb e járulékoktól megkülönböztetve: *magának az államnak*, vagy magyarosabban kifejezve: az állam mivoltának neveztünk. Persze, hogy az állam mivoltának felfogásán fordul meg minden e kérdésben.

E kérdést fölvetve pedig nem tartóztathatom vissza tollamat, hogy meg ne érintsek egy az elméletekre és gyakorlatra egyaránt

nagy befolyással lett vitát, melynek a mi gondolkodásunkra és közintézményeink szóvivőire is, annak idején, nagy volt a hatása. A vita kezdeményezője Kant, a híres bölcseész volt. Annyi tartozzék ránk most a vasfejű philosoph irataiból, a mennyi épen czélunkra vág: a dolgok *mivoltának* és *tünetkezésének* megkülönböztetése. Tudvalevő, hogy Kant híres fejtegetései után arra a következtetésre jutott el, hogy a megismerésnek kizárólag a tér és időbeli tünemények képezik tárgyát s eljutott egyidejűleg az így felállított tétel következményére is, arra tudniillik, hogy azok a dolgok, a melyek a mondott tér és időben nem jelentkeznek, tehát a *dolgok mivoltukban* (Ding an sich) általunk megismerhetetlenek, s a mennyiben még is léteznének, nem egyebek önmagát örlő értelmünk phantómjainál, vagy a mint ő kifejezte: az eszméknél. Az eszme a Kant-féle fejtegetésekben mindig transcendens dolog, magyarul: létrejöttükhöz az kívántatik meg, hogy az értelem a megismerés feltétele alatt elébe természetszerűleg kitűzött korlátokat: a tért és időt átugorja (transcendálja) s merőben önmagára vonatkozással megteremtse az emberi kedély világát örökké háborító, majd zaklató, majd üdvözítő: eszmék világát.

Hogy pusztán ismeretelméleti szempontból mennyi megállhatósága van Kant ekként kifejezett, hírhedett tanának, azt én most nem vitatom. Szerencsémnek tartom csupán, hogy a tan e szempontból meglegte nálunk teljesen méltó kritikusat Kerkápolyban. Én a dolgot, tudniillik Kant hírhedt tanának következményét más szempontból vizsgálom, az államéből.

Főntebb arra a következtetésre jutottunk el, hogy azok a törvények, a hatóságok és hivatalok összes hivatalnokaikkal nem egyebek mint merő tünetei az államnak, melynek érdeke megköveteli, hogy ne csupán e tünetekben, de valódi mivoltában váljék ismerettárggyá, haugyan csak e föltétel alatt lesz várható, újabb tüneteknek, értem a pozitív törvényeket és intézményeket módosító öntudatos intézkedéseknek törvényhozás útján végrehajtása. Utalva lettünk arra, hogy keressük meg a tünetek mögöttmagának az államnak mivoltát. Az állam e mivolta a természetben föl nem található. Nyilván nem természeti tárgy. Így nem lehet egyéb mint eszmei tárgy, vagy dolog, ha ugyan a létezésnek csak e két fajáról lehet komolyan szó. Ha már most a Kant-féle tannak hiszünk, tudniillik, hogy a létezés ama formája, mely lényegét nem a külső tünetkezésben, nem a tér és időben találja, számunkra megismerhetetlen: abban az esetben az államot, minden hasznossága mellett

is kénytelenek volnánk merő Kant-féle eszmének nyilvánítani, mely éltet és gyötör, de lényegében soha sem arravaló, hogy megfélemezésnek, öntudatos felhasználásnak képezze tárgyát. Létét, igaz, ez esetben sem kellene kétségbevonnunk, de legfőlebb mint a megismerhetetlen noumenon időnkénti jókedvű vagy boszús nyilatkozatát tekintendők, a a kedélyvilágunkat háborgató egyéb őserők és úgymondott eszmék sorában. Kell-e még mondanom, hogy az eszmék mivolta felől ápoltt eme felfogás az abstract gondolkodás fejlődésének csupán egyik történeti mozzanatát képezi? Kell-e mondanom, hogy e felfogás az állami létnek egyik, és pedig nem a jelentéktelen felét zárná ki, az öntudatos munkásság köréből, tudniillik a törvényhozást. E felfogás mellett kizártnak kellene tekintenünk, minden oly törekvést, mely akár a tételes törvényeket, akár előállításuk processusát elvi alapon kimagyarázni óhajtaná s nem maradna más hátra, mint hogy az embert legközelebb érdeklő dolgokban, cselekvéseinek szabályozásában, valami elvileg ismeretlennek tartott tényezőre bizassék a döntés, netán az is'enre, netán a történetek úgynevezett logikájára, mint ennek különben számos példáját regisztrálja az állam-elméletek történelme.

A mi a Kant-féle felfogásban a bölcsész korára, sőt a mi korunkra nézve is igazolható van, az összesen annyiban áll, hogy úgy az államnak, valamint általában a soha józan észszel meg nem tagadott eszméknek, sőt tovább megyek magának a természetnek is van egy-egy eleme, mely lényegében arravaló, hogy általunk egyszerűen tudomásul vétessék, a nélkül, hogy részletezésükbe, az ismeret számára való oly feldolgozásába bocsátkozhatnánk, hogy az így folytatott munkásság eredményeként előállható valamely, egyébként teljesen ismereti eredmény, mondjuk egy egyenlet, teljesen kifejezné a keresett elem tartalmát. Az állami lét ily ismereten kívül álló, mert lényegében nem az ismeret számára való eleme az, a mit egy szóval *hatalomnak* jelölni szokás. S ha én, vagy bárki más most azt mondja, hogy a hatalom nem egyéb, mint egyik válfaja amaz erőknak, melyek kedélyvilágunkat, azután a természetet, vagy terjeszszük ki egész az ábrándozásig követelményünket: a mindenséget mozgatják, belátható, hogy az ezen, és egyéb e fajta hasonlításokkal mi sincs nyerve a hatalom meghatározására, a mennyiben csak egy más, de ép oly ismeretlen, vagy mondjuk inkább: nem az ismeret számára való térre lett átvéve a felelet, ha ugyan a legegyszerűbb physikai erő sem arravaló, hogy *mivoltában* megismerés tárgyát képezze. Rögtön hozzá teszem azon-

ban, hogy a kérdéses erők *viszonyaikban* igenis válhatnak ismeret tárgyává; sőt hozzá azt, hogy e viszonyaikban való felösmerésüknek köszöni a természettudomány azt a bámulatos sikert, melyet a megelőzők alapján épen századunknak tudunk be.

A Kant-féle, *eszmék* — magyarázása dolgában bátran elmaradtnak nevezhető, álláspont fölött oda jutott ma az abstract gondolkodás, a hol az elérendő cél, — és pedig: *gyakorlati* cél kedvéért szívesen lemond a problema egyik feléről, tudniillik, hogy az egy ökölesapással, az egy rendőr szemléltetésével minden abstract bizonyításnál világosabban bemutatható hatalom *nivoltát* kutassa, de csak azért, hogy annál nagyobb erővel vethesse magát a problema másik, — épen neki-való felére. S kérdem, nincs-e erő és bölcsesség a megoldhatatlanról, a megküzdhetetlenről való lemondásában? kivált ha ez azzal párosul, hogy a fönttartott rész cultiválása, — korábban nem is sejtett eredményekkel jutalmazza meg a vizsgálódót s általa a gyakorlati életet. Azt állítom tehát, és pedig tapasztalatok alapján, hogy az államnak van egy eleme, mely philosophiai utánjítás tárgyát sem most, sem semmikor nem képezi, tudniillik: a *hatalom*. A hatalom belső természete, jósága vagy rosszasága felől való minden további kutatás céljtévesztett, ép annyira céljtévesztett, mint teszem fel a méreg *nivolta* és *beltermészete* felől vizsgálódás, eltekintve a szervezetre gyakorolt befolyásától. Szervezet nélkül, melyre haddon, nincs méreg.

Ép ez a helyzet az állam kérdésében is. A hatalomnak mindenha csak az ezt érző, és gyakorló egyénekre vonatkozásban van értelme; s ez egyének léte az állami problémának megint oly szükségképeni feltételét képezi, melyet keresett eszméje integris, elemi tényezője gyanánt kell elfogadnunk. Igazában tehát csak e két, természetszerűleg adott eleme van az állameszmének: a *hatalom* és az *egyén*, s mellette minden más, melyet az állam szokásos meghatározásában, például a már egyszer idézett Pauler-félében találunk, csak másodlagos értékkel bír.

Mig Kant s a speculativ iskola bármely más híve felé ekként azt az álláspontot foglalom el, hogy az állameszmének merő analysis útján előállítását eleve hibásnak tartom, a mennyiben az állam elemi tényezőit: a hatalmat és az egyént az analysis útján kimagyarázhatónak nem tartom; másfelől mindazon iskola felé, mely az állam synthetisált fogalmában a mondott hatalmi és egyéni tényezőkön kívül egyéb elemeket, például „a joguralom létesítését“ „a szellemi és anyagi

fejlődést“, „határozott területet“, „társaságot“ vagy bármely más, ezekhez hasonlító dolgokat is egyenértékű tényezőkként kever bele, azzal vonom meg a határvonalat, hogy emezek merőben másodlagos származású, oly quidditások, melyeknek az eszme megalkotásához semmi köze.

Jól értsük meg az eszme megalkotásáról, illetőleg az objective létező állameszme vázlatáról van szó a miben a *hatalom* és az *egyéneken*, mint önmaguktól létező tényeken túl az értelemnek annyiban van szerepe, de ez aztán hatalmas és mindent kibékítő szerep, hogy őket egybefoglalja. Az egybefoglalás e ténye kizárólag értelmi tényező, egyik legfelségesebb záloga szellemi életünknek, melylyel rajtunk kívül semmiféle teremtett állat nem bír, s közönséges neve: *intézmény*. Szerkeszszük most össze a talált három elemet, s előttünk áll az állam eszméje, mely lényegében nem egyéb, mint a *hatalomnak az összeség számára való intézménye*.

E meghatározásban, mely lényegében az állam körülírására és megmagyarázására szolgáló valamennyi elméletben föltalálható, a többször említett kettős alaptényezőt: a hatalmat s az egyént, illetőleg ezek összeségét természetesen annyiban tartom, s tarthatom ismereten kívüli elemnek, a mennyiben az ismeretnek jellemvonása gyanánt nem csupán a passiv felfogást, de az activ velebánást, a productiót is tekintem. Már pedig akár a hatalom, akár az egyén előállításának, és közrehatásának mások az útjai, mint az ismeretiek. Köztünk e tekintetben sokat az ismert adagium: „a tudomány hatalom“ vezet félre; holott az adagium megteremtője, Baco, összesen annyit mondott, hogy *scientia et potentia in idem coincidunt*, s e *potentia* alatt sem azt érzi, a mit mi az állam közhatalmának nevezünk. A meghatározásban foglalt három tényező közül, az ismeret s általa a *productio* révén tehát a harmadikat kell tartanom ránk nézve a legfontosabbnak, tudniillik az *intézményt*. E tekintetben úgy állunk, hogy intézményeinket nem csupán az utolsó vonásig részletezni tudjuk, de belátva esetleges fogyatkozásaikat, tisztán a magunk erejéből, folytonosan javítgatni is képesek vagyunk. És épen az intézmények fölött való korlátlan áttekintés, az áttekintés alapján egyes részeinek, vagy akár az egésznek oly megítélése, mennyiben felelnek meg az emberi értelmet természeténél fogva szabályozó logikai törvényeknek, tehát az erős *judicium* képezi az államalkotás legfontosabb s mindenha elengedhetetlen feltételét. Sem az egyének több-kevesebb számú összesége, sem az ez összeségben mindenha rejlő hatalom, sőt tegyük

hozzá: sem „a joguralom létesítésének vágya“ sem „a szellemi és anyagi fejlődés“ sem „a határozott terület“ sem „a társaság“ bármily kombinációjukban, magukban, még nem teremtenek államot. Hogy az állam létrejőjön ahoz a megítélés útján előálló intézmény, illetőleg az intézmények egymásbavágó sorozata szükséges, melyeknek kerete annyira meglegyen vonva, s életben tartásukhoz minden tőlünk telhető értelmi s anyagi erő úgy felhasználtva, hogy megkerülhető semmiféle úton ne legyen, s amennyiben a megkerülés, mint közönségesen nevezni szokás: a törvény kijátszásának ténye megkísérették, az az intézmény erejénél fogva hiúsítottassék meg.

Egyedül az intézményektől lehet s kell függővé tenni az *államot*; egyedül bennök keresni a közhatalom s az egyéni törekvések összeütközése, vagy surlódásának megelőzőjét. Maga a jog, illetőleg a jogrend nem egyéb, mint ez intézmények foglalata; a törvény nem egyéb, mint ez intézmények időről-időre, esetről-esetre való nyilatkozata.

A törvénynek, a jogrendnek, a jognak az intézményekkel való e szoros összefüggését még élénkebb világításba helyezi ama föltétel, melylyel abban az esetben találkozunk, ha látjuk, hogy egyén, legyen az bárki, mondjuk egy Nagy Sándor, vagy a legközönségesebb kihágó eljárására gondolunk. Míg az intézmények keretében mozog bármelyik egyén, addig eljárása törvényesnek, jogosnak tekintendő. Viszont a merőben saját egyéniségére, mint Rousseau követelte: egyéni akarására támaszkodó s az intézményektől magát függetleníti törekvés, határozott államellenes számba megy, s a meddig a kérdéses államban erő van, mindig büntetendő. A büntetés magyarázásának ez az egyetlen helyes útja.

Az intézményeknek az állami élet terén elfoglalt, mindent felülmúló voltát magyarázza az a történelmi adat is, hogy a valódi államférfiak becsvágyát, s ha cseljüket érték, dicsőségét mindig az intézmények alakítása, vagy reformálása képezte s nem a kész intézményeknek egyszerű működtetése. Nem szólok most az úgynevezett boldog vagy boldogtalan korszakokról, egyik vagy másik nép életében, a mely az állam logikumától külön tárgyalható. Szólok csupán az állam logikumáról, a mi minden — különben is relatív értékű — boldog és boldogtalanságtól függetlenül tárgyalandó, mert tárgyalásához megvannak a hozzá szükséges értelmi, hogy ne mondjam matematikai biztosságú elemek. Úgy hozd összhangba az intézmények keretében a közhatalomnak s az egyének cselekvésének *módjait*, hogy köztük az összeütközés kikerültessek, sőt köztük a surlódás a lehető legkisebb mértékre alászállít-

tassék, és meglelted az állam legmegfelelőbb kifejezését. Az ekként formulázott követelményben megnevezem rögtön, mi ellen kívántam tiltakozni, a mit lejjebb egyébként bővebben kifejtek, az ellen tudniillik, mintha a cselekvési módok megszabásán kívül valami más, teszem fel a cselekvés *rúgói-* vagy *czéljainak* kitűzése is képezhetné az állam feladatát. E vázlatos tanulmány jól szólván csupán e tiltakozás érdekében jött létre, amennyiben úgy ítélem meg a dolgot, hogy e téren a legtöbb fonás, valamint a gyakorlati életben a legtöbb szerencsétlenség abból áll elő, ha az állam-eszme időnkinti kifejezői, az intézményeket esetről esetre betöltő egyének, arra törekednek, hogy czélokot szabjanak a cselekvő egyének felé. Sőt rámutatok e mindig ferde törekvés képtelenségére is rögtön. Minden tétova nélkül tudható, hogy minden egyéni cselekvésnek, nem véve ki a legnemesbet, az önfeláldozást sem (mi alatt egyáltalán nem öngyilkosságot akarok értetni), megvan minden ismeret s így intézménytől független, természetszerű rúgója, az önfentartás és a nemfentartás. Tegyük fel, hogy az állami intézmény valamelyik kezelője ugyanezt, az egyének önfentartását és a nemfentartását tekintené legdédelgetettebb *czéljának*, olyas valmit mívelne, a miről nálánál sokkal hatékonyabb tényező, a természet bőven gondoskodott. Vagy vegyük föl, hisz Malthus a megmondhatója, hogy ez is föltehető, hogy ellentétbe helyezkednék a politikus a most mondott egyéni czélokkal, mivel igazolja ez eljárást, mikor az ily czélból működésbe hozott intézménynek, mint merőben értelmi dolognak sem neme, sem gyomra. S ha mégis teszi, nyilván látható, sőt előre megjósolható, hogy minden ily beavatkozás, a mi a felhozott eset úgy pro-, mint contrájára áll, mindenkor az összeség hátrányával, egy kiválasztott kisebbség javára üt ki: a legnagyobb igazságtalanság, a mi az állam nevében csak elkövethető.

Oda térek vissza, a mi az állam dicsőségét képezi, a közhatalmat az összeség cselekvési módjaival összhangba hozó intézményre, az intézmények sorozatára. S kiemelem azt, hogy a már többször megnevezett államalkotó elem: a közhatalom s az összeségnek intézményekben kifejezése, a mennyiben az intézmények szervezetében a főtekintet a dolog logikumára irányul, *soha sem válhatik hátrányára* a saját czéljait kereső egyéniség kifejlődésének, — de okvetlenül előállnak a hátrányok mindannyiszor, a hányszor a logikum háttérbe állításával nem tudom honnan? nem tudom mi jogon? előtérbe állított *czélok* vettettek az államalkotás, illetőleg az államfentartás alapjaivá. Az intézmény

semleges természetű, melynek sem esze, sem zsebe nincs. Mi czímen tolja fel hát bárki magát oda, hogy ő majd az *állam nevében* ellátja észszel az egyéneket, arról nem is szólva, hogy az ellátást, — hisz van esze! — a pénzre ki ne terjessze. Megfordítva épen arra használja az ily illetéktelen politikus előtérbe állított eszét, hogy ő fizettesse meg a közönséget. — Az állam logikuma tehát azon fordul meg, hogy oly intézmény szerveztessék, melybe a hatalom ne absorbeálja az egyének millióiból álló összeséget; viszont az egyének milliói föl ne bontsák a közhatalmat. Az állam, mint intézmény logice körülírja a közhatalom határait; hasonlókép körülírja az összeségnek a közhatalomra gyakorolt befolyását s ha e körülírást oly intézményekben szervezi, melyeken belül a tekintély megáll az összeség befolyása mellett, megtette az első lépést az állami élet valószínűsítésére. Igazában két felől fenyegetheti veszély az államot. Az egyik az, mikor a közteknitély ragad magához minden hatalmat, s belőle az összeség befolyását kizárja, ez a despotia esete, mely hát az államalkotás egyik szélsőségét képezi. A másik az, mikor az összeség felbontja a közteknitélyt s a milliókra szakadt egyének kívánnak egyenkint megosztani a közhatalom széttepett palástját; ez az anarkhia, a mi a második szélsőség. Mindkettőben ki van játszva az állami élet legértelmibb eleme: az intézmény; tulajdonkép úgy egyikük, mint másikuk a közintézmény negálásában áll. E két végpont: a despotia és az anarkhia közt hullámzik, az árnyalatok végtelen számában — Aristoteles ezelőtt kétezer évvel kifáradt már fölszámolásukban — kifejezést nyerhető államélet felszíne, s úgynevezett államformák nem egyebek, mint a többször említett intézmények egymástváltó sorozata, melyek mind a végből alkottattak az örökké élő s munkás emberi szellem által, hogy a közhatalmat valamennyiünk számára gyümölcsözőbbé tegye. Minden ellenmondást kizárólag az intézmények azon sorozatát lehet és kell az állami élet legtökéletesebb mintájának neveznünk, mely a két véghatár közt középen állva egyformán eleget tesz a közteknitély s az egyéniség követelményeinek. Ily középponton álló formák ma a parlamentararis monarchia és a parlamentararis respublica, melyek körül csomózik a művelt világ államalkotó törekvése. Mindkettőjünkben a közhatalom három egymásba kapcsolódó alapintézményben lelt megvalósulást, tudniillik az úgynevezett végrehajtó, törvényhozó és kormányzó hatalomban. E hatalmaknak egymáshoz s a tekintély s az egyéni befolyás legmagasb mértékéhez szabott intézményeiben, ez intézményeknek

minden irányban megfelelőbbekké tételében határozódik az állami élet feladata.

Az előadottak után megértethetőnek vélem a „társadalom“ felől ápolt felfogásomat, melynek tárgyalására ezennel áttérek. Legtágabb értelmében a szónak azt az összeséget hívom társadalomnak, mely az állam czímén tárgyalt semleges, lényegében tisztán értelmi intézménynek mozgást, életet, szint ad. Ez intézmény in abstracto véve, a mi nemesak hogy lehető, sőt a tudomány egyik büszkesége: az állam. Viszont in concreto tekintve, a mint az előttünk él, érdekeink által mozgattatik a társadalom. Egy és ugyanazon éremnek két különböző oldala hát az állam és a társadalom; amaz a cselekvés *hivatalos* köteleke, emez a *cselekvés személyi köre*, mely körbe tartozunk mi valamennyien, tudniillik a misera plebs, a polgár, a főrend, sőt osztoznak velünk együtt mind ama személyek is, kik esetleg az állami functiókat betöltik, a mikor nem ex officio működnek. Nem szenved semmi kétséget, hogy a cselekvés e személyi eleme, melynek körét a hivatalos élettől megkülönböztetve társadalomnak nevezik, megvolt az emberiség életében mindenkoron. Ez nem is lehet máskép; a leghivatottabb államférfi, egy Machiavelli sem tagadhatja meg emberi természetét; sőt egy XIV. Lajos is teremt magának „a fölség unalmasságát“ kárpótoló társadalmi életet. A tény tehát régi; új csupán neve, s a névvel együtt szerepének önállóbb felfogása, s bizonyos alapelvek nyomán a hivatalos állami élettől való megkülönböztetése. S ez elvek kitűzése esik össze ama roppant mérvű convulsiókkal, melyeket a múlt század végén francia forradalomnak, vagy mint hívni is szokás társadalmi forradalomnak nevezünk. A megbőszült társadalom, a cselekvés személyi elme tört ott elő, s irta zászlójára a társadalomnak elévülhetetlen elveit: a szabadság-, egyenlőség- és testvériség elvét. Ezek egytől-egyig társadalmi elvek s nem jogiak, mint annyiszor tévesen értelmezték, mint maga a francia forradalom is alkotó őszinteségében elrendelhetőnek, „az emberiség joga“ czímén törvénykönyvbe foglalhatónak hitte; felejtvé, hogy a törvénynek a végrehajthatóság képezi okvetlen szükséges föltételét.

A társadalom nevében maig egy élő tiltakozás, de szerencsére immár a közélet intézményeit éltetni kezdő értelem is van. Lássuk mind a kettőt. Mint tiltakozás, eredete is arra vall, határt akar vetni úgy a gyakorlat, mint az elméletben annyiszor megújult követelménynek, hogy az állam minden bajnak gyógyító kútfeje volna. E tan, az állam

mindenhatóságáról a mily régi, annyira érezteti még ma is itt-ott magát, s alig akad államférfi s államböles, ki a közhatalom élvezésében — az élénk *contemplatio* is az élvezet egyik és pedig nem utolsó neme — arra hitre nem ragadtatnék, hogy a közélet bajai orvoslásának kizárólagos kútfeje az államban van. A példa-e oly ragadós? vagy netán az emberi agy oly gyöngye, hogy az állam omnipotentiájának e hite viszhangra lelt magoknál a socialistáknál is, kik a régi államok romjain saját kétségbeesett *conceptióikat* nem egyszer megint az intézmények erőszakosságával vélték keresztülvihetőnek, s e végből az állam egy oly új formáját tervezték, mely bir a réginek minden hátrányával, a nélkül, hogy előnyei közül csak egyet is átvett volna. S ez a legélesebb kritika, a melyet az úgynevezett állami *socialismusról* lehet mondani.

Mint tiltakozás tehát a társadalom eszméje azt foglalja magában, hogy az állam szorítkozzék a természeténél fogva neki való, a közhatalom s az összeség cselekvésének módjait szabályozó főbb vonásaiban a priori, mert értelmi úton kitűzhető intézmények megalkotásában s a mi fő: a cselekvés *szeljlainak* kitűzését bizza az anyagi és erkölcsi érdekeit legjobban ismerő és saját kezdeményezéséből mindenkor, természetyszerűleg munkálni kész társadalomra. Ha merőben állami úton elérhető volna a közélet bajainak orvoslása, hiszen ott voltak az úgynevezett *absolutismus* *historiai* korszakai, ékeskedve a legkiválóbb *talentumokkal*; hát el kellett volna akkor s általuk érní a közélet boldog korszakát. Ahhoz ugyancsak *socialista* *rosz* akarat szükséges, hogy feltételezzük, hogy az *absolutismus* *vezetői* valamennyien csak *önérdekükre* tekintő, *perversus* *fők* voltak. Viszont ahhoz meghibbant *agyvelő* kell, hogy valaki még ma is valami „*beesületes absolutismus*“ felé *ábrándozzék*.

A dolgok jelen állásában, az állami eszme szigorú fentartása és keresztülvitele mellett — *beismerik* ezt ma már a legjobb *fők* — a feladat a társadalom szerepének felismerésében s a közélet terén *érvényesítésében* áll. Mint mondtam, — én legalább úgy tekintem a *közállapotokat*, — a társadalom e *szervezetének* meg vannak *legrudimentariussabb* *elvei* s azok *főbbjei* a már egyszer írt: *szabadság-, egyenlőség- és testvériségben* *foglaltatnak* *össze*. Legfontosabb, mert *legkézzelfoghatóbb* *köztük* az úgynevezett *egyenlőség principiuma*.

I. *Napoleonról* mondják, hogy mikor *hiressé* vált *codexének* készítői az *egyenlőség* meghatározásáért *tanácskérekép* *hozzáfordul-*

tak, e rövid szavakban adott választ: „chacun peut chercher, chacun peut trouver“ s e röpke felelet vált irányadóvá maig az úgynevezett jogegyenlőség értelmezésében. Épen e felelet s utána az egyenlőségnek ez értelmű magyarázása tanúsítja legjobban, hogy a társadalom mért nem juthatott el maig az őt megillető szerephez. A napoleoni: mindenki kereshet és mindenki megnyerhet-féle értelmezésben tagadhatatlanul bennfoglaltatik annyi, hogy az igazságszolgáltatás és a közigazgatás kapuja mindenki számára nyitva. Még csak zörgetni sem kell, mint a biblia mondta, hogy a kapu felnyitassék. Ez idáig kétségkívül helyes, de tegyük hozzá azonnal, merőben jogi értelmezés. Ez értelmezés ugyanis a már kész törvénynek mindenki számára hozzáférhetőségét mondja ki csupán; de hogy e törvény hol vette magát, s hol veszi magát, arról egy szóval sem emlékezik meg. Mihelyt pedig a „mindenki“ csupán a *kész törvény* áldásait élvezi anélkül, hogy e törvények hozatalába befolyhatna, megint csak ott vagyunk a régi absolutismusnál, a mely a törvényeknek czélját is kizárólag állami úton, az állam által vélte megszabandónak, a társadalom kizárásával. Ennek pedig az az értelme, a mi Le Nötre kertész ollójának, hogy minden fa, bokor annyira egyenlő, amennyire a kertész-ollója eléri. Az ilyen egyenlőség, melyik az ismert szellemes észrevételt „gondoskodva van arról, hogy a fa az égig ne nőjön“, veszi zsinórmértékül, lehet pompás burocratikus egyenlőség, de nyilván látni való, hogy a szabad levegőn élő társadalom alapelve gyanánt nem tekinthető. Az egyenlő társadalom nem csupán a „keresés és megnyerés“ szabadságát akarja a maga számára biztosítotttnak látni, hanem maguknak az állami intézményeknek oly alakítását követeli, melyekben az ő befolyása biztosítottassék.

E tanulmány kitűzött czéljához: „a társadalom befolyása az államra“ módjainak vázlatához értem. E módok elseje tagadhatatlanul az, a melyik a parlamentarizmus állami intézményekben immár kifejezést is nyert, hogy az úgynevezett képviselőház, illetőleg a törvényhozó testület tekintetik az állami intézmények legelőkelőbb elemének; s a törvényhozó testületek oly alakítása, hogy azok kizárólag a hivatalos államtól független társadalomnak, az állami életre befolyó csatornáik gyanánt szerepeljenek.

A második, szintén ismert s szórványosan alkalmazott mód abban áll, hogy a törvény végrehajtásában a hivatalos állami közegek mellett része legyen a független társadalomnak is. Az igazságszolgál-

tatás terén: az esküdtszékeknek; a közigazgatás terén: az úgynevezett törvényhatóságoknak e követelményben van nemcsak létjoga, hanem parancsoló szükségessége.

Harmadik mód, ami fölött tagadhatatlanul legerősebb a vita maig, a társadalmi elv, s az állami mindenhatóság harcossai közt, hogy a független egyének fejére és zsebére tartozó dolgokban az iniciativa magára a társadalomra bizassék, s az állam csupán a magán-erővel és vállalkozással utól nem érhető, legáltalánosabb feltételek kitűzésébe bocsátkozzék. Homlokegyenest e követelménnyel szemben természetesen az áll, ami elég szerencsétlenül épen az úgynevezett socialisták agyában fogamzott meg, hogy az állam tegye magát a földbirtok tulajdonosává, terjeszse ki mentül messzebb monopoliumait, sőt szabja meg minden cikknek piaczi árát; valamint a közművelődés dolgában e szerencsétlen kivájalomnak méltó pendantja, hogy az állam tartson fenn minden iskolát, s hivatalos böleseivel szabja meg az oktatás céljait. E kérdések azonban sokkal erősebben zaklatják időnkét, semmint a legáltalánosb elven túlmenő részletkezés a politikai hangokba elegyedésnek ne tekintetnék, a mitől már e folyóirat természetére való tekintetből is, távol kell tartanom magamat.

Végül még egyről kell megemlékeznem, arról a correctivumról nevezetesen, melyet a jelen „szabad korszak“ tőkecultiváló, s így a személyt a vagyontól függésbe hozó áramlata ellenében már előző cikkemben mondtam. Tudnivaló, hogy a tőke elhatalmasodása s mögötte a tömeg nyomor felszaporodása adja meg ama küzdelmeknek jellegét, melyek a socialismus s több ezekhez hasonló velleitásokban épen időnkben napirenden vannak, s a jövőért aggódó szemek előtt a mívelt világ legveszélyesebb catastrophainak perspectiváját nyitják meg. A mit a communisták követelnek, értem a „tulajdon“ és a „személyiség“ megszüntetését, józan észszel correctivumnak tartani senki sem fogja. Minden olyas indítvány nem csupán „beleugrás a sötétbe“, a mint az angolok a reformintézkedéseket hívni szokták, hanem egyenes megbénítása a társadalomnak, az államnak. Ha nincs a ki cselekedjék; ha nincs, a mire vonatkozólag cselekedjék: úgy — mint pedig ezt a személyt és tulajdont megszüntetni kívánó communistikus elv előírja — legjobb lesz azonnal megfogadnunk a boldogtalan Jean-Jacques tanácsát, s visszamennünk az őserdőbe, a fagyökérral táplálkozásra. Van-e a végkétségbeesés nyomorán kívül más, a ki e communistikus „elvtelen elvet“ magáévé tehetné? Én

érdemesnek sem tartom a válaszra. De hát lemondjunk-e egyúttal a correctivumokról is, melyről pedig föntebb megemlékeztem. Egy ily correctivum tagadhatatlan az a colonisáló politika, melyeket az európai államok, Ázsia és Afrika felé épen napjainkban folytatnak. Eltekintve most e colonisálás humanisticus és tudományos előnyeitől, kénytelen vagyok kimondani, hogy benne a socialis kérdésnek csupán megkerülését és nem egyúttal megoldását látom. Hogy nem megoldás, tanúsítják ama heves zavargások, melyek e colonizáló politika mellett Európa nyugatán ki-kitörnek, mely colonisálás tehát a bajok levezető csatornájaként egyáltalán nem tekinthető. A tőke egyoldalú felhalmozódása, s a belőle eredő veszélyek ellen egyetlen mód ajánlkozik a megoldás előkészítésére, nevezetesen az élő egyén személye és tulajdona respektálásával az örökhaszónak progressiv adó alá vetése s az akként nyert közvagyonnak productiv célokra felhasználása. Az eszme eléggé ismert; szintén motiválni is felesleges, teszem fel azzal, hogy az összehalmozódott vagyonban a szerző érdemein kívül, tagadhatatlanul része van az emberi sorsra nagy befolyással levő szerencsének is. Eszerencsehányadnak az összeség számára lefoglalásáról lehet csak szó. Az eszme egy törvényhozási intézkedésre természetesen még nincs megérve. A megérlelésnek fájdalmas processusát azonban meg fogja érni, s át fogja küzdeni az emberiség. Addig természetesen megkísért minden más segélyforrás kinyitását. Van is nagyon sok, s lesz több is, mint a mennyit ma sejthetünk. A végzetes államra és társadalomra csupán az volna, ha a gyámkodás politikája venne erőt az állami intézményeken; noha nyíltan belátható, hogy ez intézményeknek, a társadalom befolyására nyitva hagyott csatornáin, épen a társadalom éliteje van hivatva arra, hogy a közhatalmakat időről-időre betöltse.

Budapest.

Bokor József.